

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.2.43>

Д. О. Московчук

заступник декана факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри цивільного процесу
<https://orcid.org/0000-0002-8977-2036>

ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ РЕСПУБЛІКИ УЗБЕКИСТАН

У статті аналізуються та досліджуються електронні докази у цивільному процесі Республіки Узбекистан на підставі доктринальних положень, судових рішень та законодавчих актів.

Розглянуто основні законодавчі положення республіки Узбекистан щодо доказів у цивільному процесі. Визначено умови і підстави для прийнятності електронних доказів, а також їх особливості. В статті також проаналізовано можливість доповнення Цивільного процесуального кодексу Республіки Узбекистан статтею щодо електронних доказів.

Визначено та проаналізовано види електронних доказів, які найбільш часто використовуються у суді, а також особливості їх прийнятності.

У даній статті розглядаються відмінності електронних доказів від письмових речових доказів, проблеми оцінки електронних доказів у цивільному судочинстві, електронні докази, електронні документи, аудіо- та відеозаписи, миттєві повідомлення (SMS, MMS), Інтернет та повідомлення електронної пошти, диски. Такі питання, як категоризація, допустимість електронних доказів та вдосконалення електронних доказів у чинному законодавстві Узбекистану.

Хоча наукові визначення поняття доказів у цивільному процесуальному праві Узбекистану розроблені, концептуальні погляди на поняття електронних доказів та їх процесуальні аспекти в цивільному процесуальному праві не розроблені, як у деяких західних країнах, де під виглядом «електронних доказів», «цифрових доказів» і «комп'ютерних доказів» використовується новий тип інформації, створеної, переданої та обробленої за допомогою комп'ютера. На думку більшості адвокатів Узбекистану, комп'ютерні докази є окремим видом доказів, у тому числі електронних. Проте, відповідно до статті 73 Цивільного процесуального кодексу Республіки Узбекистан «письмовими доказами є відомості про обставини, що мають значення для справи, отримані з документів, ділової та особистої кореспонденції, в тому числі за допомогою факсу, електронного або іншого зв'язку, або будь-яким іншим способом, який може визначити точність документа». Тобто в цивільному процесуальному законодавстві Узбекистану електронні докази відображаються як письмові.

Ключові слова: електронний доказ, зарубіжний досвід, види електронних доказів, доказування, цивільний процес.

Постановка проблеми. Ми не можемо уявити своє життя без Інтернету, мобільних телефонів, комп'ютерів та інших гаджетів, що вже стали частиною нашого постійного буденного життя. Прикладом використання сучасних інформаційних технологій у цивільних справах є розгляд справ через електронні суди та відеоконференцзв'язок, а також використання

електронних доказів при розгляді справ. У цих справах судді мають перевіряти всі електронні дані, а також виявляти та усувати неточності у представлених електронних доказах. Використання цих технологій проявляється у більшості країн світу, зокрема і у країнах Центральної Азії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням електронних доказів у зарубіжних країнах займалось багато дослідників, зокрема: Н.Ю. Голубева,

І.В. Андронов, О.О. Воронюк, О.С. Чорний, А.Ю. Каламайко, С. Теппер, Н.Вілкінс та інші.

Метою статті є аналіз та дослідження електронних доказів у цивільному процесі Республіки Узбекистан на підставі законодавчих актів та думок авторитетних юристів.

Виклад основного матеріалу.

У 2021 році через національну електронну інформаційну систему Республіки Узбекистан (далі – Узбекистан) Е-СУД надійшло більше 60 тисяч звернень [1]. З наведеної статистики можна стверджувати, що нинішнє судочинство в електронній формі є практичною гарантією надійного та ефективного захисту прав громадян та організації роботи судів.

В Узбекистані Цивільний процесуальний кодекс (далі – ЦПК Узбекистану) [2] передбачають повну електронну подачу справ до судів. Електронне формування справ не тільки скорочує фізичну працю, але й значно спрощує процесуальні завдання, такі як зберігання справ, їх направлення до вищих судів, ознайомлення сторін із матеріалами справи та їх копіювання.

Незважаючи на те, що ЦПК Узбекистану передбачає повну електронну подачу справ до суду, сторони досі не запровадили практику подання саме електронних доказів до суду [3].

Хоча наукові визначення поняття доказів у цивільному процесуальному праві Узбекистану розроблені, концептуальні погляди на поняття електронних доказів та їх процесуальні аспекти в цивільному процесуальному праві не розроблені, як у деяких західних країнах, де під виглядом «електронних доказів», «цифрових доказів» і «комп'ютерних доказів» використовується новий тип інформації, створеної, переданої та обробленої за допомогою комп'ютера. На думку більшості адвокатів Узбекистану, комп'ютерні докази є окремим видом доказів, у тому числі електронних.

За словами професора Сварупи Дхолама, електронні докази – це база даних, яка створюється, відтворюється та передається як цифровими, так і аналоговими носіями з використанням технічних засобів, комп'ютерів та телекомунікацій [4].

К. Йодхоров виділяє три особливості електронних доказів:

По-перше, усі форми електронних доказів створюються, зберігаються та передаються за допомогою комп'ютерного інтелекту в комп'ютерних технологіях;

По-друге, електронні докази створюються та передаються за допомогою різних технічних засобів, у тому числі аналогових доказів, де мається на увазі технічні засоби комп'ютерів, телекомунікацій, бездротового зв'язку, Інтернету, систем навігації, мобільних телефонів;

По-третє, використання електронних доказів як допустимого доказу не завжди сприймається суддями однозначно [3].

З цього випливає, що прийнятність електронних доказів є проблемою не лише для нашої судової системи, а й для судової системи в Узбекистані.

Спектр електронних доказів настільки великий, що електронні докази можуть являти собою поєднання як письмових, матеріальних, так і усних доказів, і їх необхідно досліджувати та оцінювати будь-якими технічними засобами.

Інформація в електронних доказах – це дані, отримані із записаних документів, службової та особистої кореспонденції, у тому числі за допомогою факсу, електронного чи іншого зв'язку чи іншим способом. Електронні докази доступні за допомогою засобів зв'язку або технічних засобів. Особливістю електронних доказів є їх доступність та зберігання в електронному вигляді.

Аудіозапис у цивільному спорі є усним і речовим доказом, оскільки аудіозапис зроблений на магнітофон або комп'ютер, а також на флеш-накопичувачі, компакт-диски або касети.

Відмовий юрист Б. Сінгх класифікує електронні докази на такі категорії:

- веб-сайти;
- база даних;
- аудіо- чи відеозапис;
- картинки;
- документи;
- листування в соціальних мережах [5].

Хоча ідея класифікації електронних доказів схожа на ідею Пола Грімма, Пол Грімм включає листування в чатах до категорії електронних доказів. Пол Грімм

також ділить електронні докази, крім вищезгаданих, на такі категорії:

- електронна пошта;
- новини;
- повідомлення;
- пости в соціальних мережах;
- повідомлення на веб-сайті [6].

Еллісон Ребекка класифікує електронні докази на основі вмісту та зберігання електронних доказів. Зокрема, електронні докази на основі запам'ятовуючих пристроїв поділяються на такі категорії: ПК, електронна пошта, запам'ятовуючі пристрої (компакт-диски (CD), цифрові багатофункціональні диски (DVD), універсальна послідовна шина (USB), модуль ідентифікації абонента (SIM-карта), локальні мережі, реєстратори та ZIP-архіви.

Вміст електронних доказів складається з електронної пошти, веб-сайтів, соціальних мереж, служб обміну короткими повідомленнями (SMS), офісних документів, баз даних, комп'ютерних файлів.

Як ми бачили вище, класифікація доказів у процесуальному праві держав Узбекистану базується на кількох категоріях.

Також багато вчених класифікує докази на таких підставах:

- 1) засновані на зв'язку між доказами та фактом;
- 2) за походженням;
- 3) за формою [4].

На їх думку, сучасні технології не впливають на якість інформації при її копіюванні, тому розділяти первинні та додаткові докази по відношенню до електронних є нелогічним. Розподіл електронних доказів на основні та додаткові може відвернути увагу суду. Найголовніше для суду – розглянути повну версію електронних доказів [3].

Насправді видається нелогічним поділ електронних доказів на первинні та додаткові. Однак деякі типи електронних доказів, наприклад електронні документи, електронні листи, можуть бути подані до суду шляхом перегляду веб-сторінок. У цьому випадку ми можемо поділити електронні докази на первинні та комбіновані докази залежно від джерела.

Електронні докази можуть включати електронні документи, аудіо- чи відеозаписи, миттєві повідомлення (SMS, MMS),

Інтернет-повідомлення та повідомлення електронної пошти, диски та флеш-дані тощо.

Кожна із зазначених вище форм електронних доказів вимагає від судді окремого розгляду та оцінки.

Незважаючи на те, що Цивільний процесуальний кодекс Республіки Узбекистан містить глави, присвячені доказуванню і доказам, однак ці глави не містять статей про електронні докази. Відповідно до статті 84 ЦПК Узбекистану «письмовими доказами є відомості про обставини, що мають значення для справи, отримані з документів, ділової та особистої кореспонденції, в тому числі за допомогою факсу, електронного або іншого зв'язку, або будь-яким іншим способом, який може визначити точність документа» [2]. Тобто в цивільному процесуальному законодавстві Узбекистану електронні докази відображаються як письмові.

Це створює практику не розглядати електронні докази, надані сторонами в судовому процесі, як прийнятні докази. Зокрема, 17 грудня 2018 року Ферганський міжрайонний суд у цивільних справах розглядав цивільну справу № 2-1501-1815/4404 про розірвання шлюбу. Позивач у судовому засіданні заявляв, що відповідач мала романтичні стосунки з іншими чоловіками по телефону та через Інтернет, а тому мав з нею напружені стосунки та подав позов про розірвання шлюбу з відповідачем, втративши надію на відновлення сім'ї. З записів, телеграм, листів дійсно видно, що відповідач мала романтичні стосунки з іншими чоловіками по телефону та через Інтернет. Проте, у наведеній вище цивільній справі ненадання позивачем достатніх доказів було підставою для відмови у позові [7].

У Цивільному процесуальному кодексі Республіки Узбекистан немає винятків у випадках, передбачених статтею 74, які згідно із законом зобов'язані доводитися певними засобами. Більшість юристів вважає, що відео- чи аудіозаписи чи веб-сторінки, які відображають порушення авторських прав, повинні прийматися як докази суддів у цивільних справах.

Однією з головних причин недопустимості суддями електронних доказів у

цивільному судочинстві є те, що вони не чітко прописані в процесуальному законодавстві Узбекистану, а віртуальні цивільні відносини не врегульовані нормативно-правовими актами. З цих причин електронні докази, надані суду, не приймаються суддями, або вони не можуть бути доведені за допомогою письмових доказів, пояснень свідка, висновку експерта.

Неприйнятність електронних доказів спричиняє недбалість сторін при поданні їх до суду.

На думку деяких вчених, електронні докази – це інформаційні технології, інформаційні системи та інформація, яка створюється, обробляється, зберігається та має інші деталі, які дозволяють її ідентифікувати та використовувати як засіб ідентифікації ситуацій, що стосуються змісту справи [4].

Електронні докази можуть бути у формі електронних креслень, маркування, діаграм, карт, аудіо– та відеозапис тощо.

Класифікація електронних доказів в Узбекистані також здійснюється на основі специфіки кожного з них.

Електронні докази можна класифікувати за такими категоріями:

- електронні документи;
- аудіо– чи відеозапис;
- електронна пошта (соціальна мережа, електронна пошта, SMS, MMS);
- Інтернет;
- диски, інформація про комп'ютери та картки.

Електронні докази також можуть відрізнятися своєю структурою, і їх класифікація може бути ще більш складна. Їх можна класифікувати за їх структурою, предметом і вимогами, встановленими законом. Через те, що електронні докази створені технічно, інколи це зробити неможливо. Зокрема, суд також має розглянути Інтернет, бази даних, віруси до файлів, спам, перебої з електроенергією та технічні порушення в Інтернеті.

На нашу думку, необхідно посилити правовий статус електронних доказів шляхом відображення в законодавстві. На нашу думку, Цивільний процесуальний кодекс Республіки Узбекистан повинен містити статті, присвячені електронним доказам.

Запровадження електронних доказів дозволить законно, справедливо та розумно врегулювати цивільні спори.

Норми про порядок отримання, перевірки та оцінки електронних доказів повинні бути відображені в Цивільному процесуальному кодексі Республіки Узбекистан. Зокрема, доповнити статтю Цивільного процесуального кодексу Республіки Узбекистан під назвою «Електронні докази» і викласти в такому вигляді:

«Електронні докази – це інформація, яка містить інформацію про обставини, що мають значення для цивільного процесу, створена, оброблена, збережена та має інші ідентифікатори, що застосовується з використанням засобів техніки, інформаційних систем та інформаційних технологій.

Електронні докази можуть бути представлені суду безпосередньо або через електронні пристрої зберігання, або електронною поштою.

Суд може прийняти докази, що зберігаються на електронних носіях, які мають значення для вирішення цивільної справи. У разі необхідності суд може призначити експертизу електронних доказів або отримати висновок експерта.

Докази, що зберігаються на електронних носіях, можуть включати електронні документи, електронні листи та малюнки, електронні таблиці та графіки, інформацію в Інтернеті, аудіовізуальні записи та іншу інформацію».

Висновок. В результаті запровадження стандартів електронних доказів у Цивільному процесуальному кодексі Республіки Узбекистан:

По-перше, буде розширено обсяг фактичної інформації, якою обґрунтовуються вимоги та заперечення сторін. Сторони зможуть обґрунтовувати свої претензії за допомогою квитанцій, документів та речей, а також електронного листування, Інтернету, SMS, електронних документів, ІТ-програм тощо;

По-друге, електронні докази зекономлять час і гроші сторін при поданні електронних доказів, що не дозволяє сторонам витратити надто багато часу на друк паперових доказів і передачу своєї справи до суду;

По-третє, при надсиланні електронних доказів через процедуру електронного суду буде зменшено обсяг справ у судах;

По-четверте, запровадження електронних доказів сприятиме вдосконаленню електронного судочинства.

Підсумовуючи, можна сказати, що запровадження вищевказаних норм до Цивільного процесуального кодексу Республіки Узбекистан сприяло б швидкому, легкому та законному вирішенню цивільних справ.

Список використаної літератури:

1. Supreme court of Uzbekiston Republic, International development agency of USA (USAID) and joint project of Development program of UN named " Road to way of improving law " in Uzbekistan in newsletter of 2022 Tashkent. 2022. p.20.
2. Цивільний процесуальний кодекс Республіки Узбекистан. URL: <https://lex.uz/docs/3517334>
3. YodgorovKh. The role of modern information communication in order to improve the activity. Actual issues of developing civil procedural law. Tashkent. 2018. p. 26
4. Swarupa Dholam. Electronic evidence and its challenges. 2015. p. 14.
5. Singh Binu. INTERNET, SOCIAL RELATIONS AND CHANGING STRUCTURE OF KNOWLEDGE. *International Journal of Research in Humanities, Arts and Literature*. 2018. p. 347-352
6. Hardik Upadhyay. ELECTRONIC WASTE: CONCERNS OF LIGHTING LAMPS IN JHARKHAND. *International Journal of Electrical and Electronics Engineering Research*. 2014. p. 103-120.
7. Hireen B. Patel. A survey: Intrusion detection system for internet of things. » *International Journal of Computer Science and Engineering*. 2016. p. 91-98.

Moskovchuk D. Features of electronic evidence in the civil proceedings of the Republic of Uzbekistan

The article analyzes and examines electronic evidence in the civil process of the Republic of Uzbekistan on the basis of doctrinal provisions, court decisions and legislative acts.

The main legislative provisions of the Republic of Uzbekistan regarding evidence in civil proceedings are considered. The conditions and grounds for the admissibility of electronic evidence, as well as their features, are determined. The article also analyzes the possibility of supplementing the Civil Procedure Code of the Republic of Uzbekistan with an article on electronic evidence.

The types of electronic evidence most often used in court, as well as the features of their admissibility, were determined and analyzed.

This article discusses the differences between electronic evidence and written material evidence, problems of evaluating electronic evidence in civil proceedings, electronic evidence, electronic documents, audio and video recordings, instant messages (SMS, MMS), Internet and e-mail messages, disks. Issues such as categorization, admissibility of electronic evidence and improvement of electronic evidence in the current legislation of Uzbekistan.

Although scientific definitions of the concept of evidence in the civil procedural law of Uzbekistan have been developed, conceptual views on the concept of electronic evidence and their procedural aspects in the civil procedural law have not been developed, as in some Western countries, where under the guise of «electronic evidence», «digital evidence» and «computer «computer evidence» uses a new type of information created, transmitted and processed with the help of a computer. According to most lawyers in Uzbekistan, computer evidence is a separate type of evidence, including electronic evidence. However, according to Article 73 of the Civil Procedure Code of the Republic of Uzbekistan, «written evidence is information about circumstances relevant to the case, obtained from documents, business and personal correspondence, including by fax, electronic or other communication, or any – any other way that can determine the accuracy of the document.» That is, in the civil procedural legislation of Uzbekistan, electronic evidence is displayed as written.

Key words: *electronic evidence, foreign experience, types of electronic evidence, proof, civil process.*